
Marx ve İnsan Doğası. Bir Efsanenin Reddi (Marx and Human Nature. Refutation of a Legend) / Norman Geras, çev. İsmet Akça, M. Görkem Doğan, (2. Baskı), Birikim Yayınları, İstanbul, 2011. 131 sayfa.

Marx ve Beşeri Bilimler (Marx et les Sciences Humaines) / der. Gerhard Seel, çev. B. Mehmet Şahin, Ütopya Yayınları, İstanbul, 2000, 170 Sayfa.

Tanıtan: Tamer YILDIRIM*

Marx ve İnsan Doğası. Bir Efsanenin Reddi adlı eserin yazarı Norman Geras, Zimbabve doğumlu Yahudi bir aileye mensup olup, 1967’de başladığı Manchester Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü’ndeki öğretim üyeliğine emekli öğretim üyesi olarak devam etmektedir. Kitap 1982 yılında yazılmasına rağmen ele alınan konu Marx düşüncesindeki bir konunun eleştirisi olduğu için günümüzde de önemini sürdürmektedir.

Önsöz, giriş ve dört bölümden oluşan kitap, genel olarak, Marx’ın **Feuerbach Üzerine Tezler**’inin altıncısı ile başlayan ve **Komünist Manifesto**’dan **Kutsal Aile**’ye, oradan **Kapital**e uzanan bir tartışma ekseninde Marx’ın insan doğası üzerine yazdıklarını, Marx’ın insan doğası fikrini reddettiği argümanını ve bu argüman etrafında oluşturulan –yazarın deyimiyle- efsaneyi tartışmaktadır.

Norman Geras, “Önsöz”de kitabın niçin yazıldığını anlatmaktadır. “Giriş” bölümünde ise amacının Marx’ın **Feuerbach Üzerine Tezler**’inin altıncısında belirtilen ve Marx’ın insan doğasını reddettiği düşüncesine kanıt olarak kullanılan tezin aslında böyle bir anlamı içermediği dolayısıyla böyle bir anlamda kullanılmasını imkânsız hale getirmek olduğunu belirtir. Devamında ise Marx’ın daha geç dönem yazılarında insan doğası fikrinin açık bir şekilde bulunduğunu ortaya koyarak karşıt görüşü ileri süren ve oldukça güçlü bir etkiye sahip olan Althusser ve okuluna cevap vermeye çalışır.

* Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Öğretim Üyesi

Birinci bölüm olan “Tanımlar” (s. 23–25) kısmında ‘insan doğası’ kavramının nasıl kullanıldığını belirterek başlayan yazar ‘insan doğası’ ve ‘insanın tabiatı’ şeklinde bir ayrıma giderek ‘insan doğası’ derken sabit bir özü yani daimi ve genel insani özellikleri tanımlamak istediğinde kullanmakta, ‘insanın tabiatı’ terkinini ise insanın belirli bir bağlamdaki çok yönlü karakter özellikleri için kullandığını belirtmektedir. İkinci bölüm olan “Altıncı Tez”de (s. 29–61) yazar, Marx’ın *Feuerbach Üzerine Tezler*’inin altıncısının yani “Feuerbach, dinsel özü, insan özüne indirger. Ama insan özü, tek tek her bireyde doğuştan bulunan bir soyutlama değildir. Bu öz gerçekte toplumsal ilişkiler bütünüdür.” şeklindeki eleştirisini ele alır. Devamında öncelikle altıncı tezin ikinci kısmında Marx’ın yanlış olabileceğini şöyle belirtir: “Geldiğimiz nokta itibarıyla, ahmak olmasa da, Marx’ın dahi bu konuda yanlış olabileceğini kabul etmeliyiz.” (s. 36). Bunun temelinde yatan asıl nedenin de Marx’ın diğer tezlerde olduğu gibi bunu da kısa bir şekilde ifade etmiş olup, anlamının açık olmamasıdır (s. 37). Fakat yazar bu tezdeki her cümleyi adeta bir önerme formuna sokarak ele alır ve sonuçta bu tezdən şu üç sonucun çıkarılabileceğini belirtir: 1- Gerçekte insanın tabiatı toplumsal ilişkiler bütünü tarafından koşullandırılmıştır. 2- Gerçekte insan doğası veya insanın tabiatı, toplumsal ilişkiler bütünü içinde açığa çıkmaktadır. 3- Gerçekte insanın tabiatı toplumsal ilişkiler bütününe belirlenmiştir veya insan doğası bu bütün içinde eriyip yok olmuştur (s. 47). Yazarımız bu görüşlerden ilk ikisinin kabul edilebileceğini belirtirken üçüncüsünü reddeder.

Üçüncü bölüm olan “İnsan Doğası ve Tarihsel Materyalizm”de (s. 65–93) ise yazar, altıncı tezin Marx külliyatı içindeki yerini tartışır. Özellikle tezlerden hemen önce ve sonra yazılan yazıları ele alır ki bunlar *Alman İdeolojisi*, *Kutsal Aile* ve *Kapital*’dir. Bu yazılar ele alınırken özellikle insan doğasıyla ilgili olan bölümlere bakılarak bunların yazının bir önceki bölümde ileri sürdüğü üç görüşten ilk ikisini doğruladığı, üçüncüsüyle ise ilgili olmadığı gösterilmektedir.

Dördüncü ve son bölüm olan “İnsan Doğası Lehine” (s. 97–127) adlı kısımda ise yazarın görüşüne karşıt olarak ileri sürülen Marx yo-

rumuna ve bunu desteklediği belirtilen kanıtlara ve genelde doğrudan insan doğası düşüncesine yöneltilen iddialara bakarak bunların geçerli olmadığı eleştirisi ele alınmaktadır. Yazar bölümün hemen başlangıcında deliller açıkken “nasıl oluyor da Marx’ın insan doğasını reddettiği görüşünün yaygınlaştığını irdeleyeceğini” belirtir (s. 97) fakat ilerleyen sayfalarda bunu çok az gerçekleştirdiği görülür. Zira yazar özellikle karşıt görüşü savunan kişilerin değerlendirmelerinin temel noktasını, kimler olduklarını, görüşlerini nasıl savunduklarını pek de irdelemez. Kendisinin kurmuş olduğu bir plan dâhilinde pek anlaşılabilir bir üslupla konu hakkında bazı tespitlerde bulunur ki bu başta yapmayı belirttiği şeyin kaba tabiriyle yanından bile geçmez. Fakat eseri şu cümleyle bitirir: “Altıncı tez, Marx’ın insan doğası fikrini reddettiğini göstermez. Marx insan doğası fikrini reddetmez ve Marx böyle yapmakta haklıdır.” (s. 127).

Burada değinmemiz gereken bazı hususlar var ki bunlardan bir tanesi yazarın da işaret ettiği gibi bu tezler Marx hayattayken ne yayımlanmıştır ne de belki de yayınlanma niyeti ile kaleme alınmıştır (s. 37–38). Marx’ın yakın ve sadık arkadaşı Engels, bu tezler için şöyle der: “1845 ilkbaharında bir gün, daha sonra geliştirilmek üzere aceleyle karalanmış bazı notlar”. Hal böyleyken bu tezlerden sadece bir tanesine bu kadar önem vermek, burada olduğu gibi sadece bir cümleyi ele alarak onun anlamının ne olduğunu belirtmenin faydası nedir? Marx’ın düşüncelerine bu yeni bir açılım getirir mi? Bizim Marx’a bakış açımızı değiştirir mi? Yazar Norman Geras’ın bu tezlerin Marx düşüncesindeki yerinin hem de kendi deyimiyle ‘önemli olan yerinin’ ne olduğunu daha açık ve net ifadelerle belirtmesi gerekirdi.

Kanaatimizce kitabın en önemli eksik yönü ise şudur: aceleyle veya düşünülerek yazılsın veya yazılmasın kitapta Marx’ın Feuerbach hakkında yaptığı bir eleştiriye değiniliyor. Bundan hareketle de Marx’ın düşüncesi değerlendiriliyor. Marx’ın düşüncesi değerlendirilirken doğal olarak yine Marx’ın eserlerine bakılarak bu yapılıyor. Oysa burada Marx’ın eleştirdiği kişi Feuerbach’tır. Dolayısıyla Feuerbach’ın eserlerine bakılsa Marx’ın neyi eleştirdiği veya eleştirmek istediği, daha açık

olarak ortaya çıkmaz mıydı? Zira **1844 Elyazmaları**'nda belirtildiğine göre hem her insanın doğası hem de bütün olarak insanlığın doğası kavramı Feuerbach'tan alınmıştır. Zaten burada da bir yıl sonra (1845) yazdığı **Tezler**'den konuyla ilgili olan 6. tez değerlendirilmektedir. Yani Feuerbach'a yapılan eleştiride, öncelikle "Feuerbach insanın doğasını reddediyor mu veya nasıl tanımlıyor?" sorusu cevaplansaydı Marx'ın neyi kastettiği daha açık bir şekilde ortaya çıkardı. Zira bu düşünceye Marx kendiliğinden ulaşmadı. Kendisinden fazlaca etkilendiği ve yine bu etkiden kurtulmaya çalıştığı hocası Feuerbach'ın görüşlerini eleştirmek için bu düşünceleri ortaya koydu. Sonuçta içerik olarak baktığımızda eser, konuyu her yönden kuşatacak bir tarzda ele almış değildir. Dil açısından ise çevirisinin güzel olmasına rağmen İngilizce'de var olan bağlaçlardan önce virgül kullanımı gibi Türkçe dil kurallarına uygun olmayan kullanımların düzeltilmesi gerekir.

Derlemesini Gerhard Seel'in yaptığı **Marx ve Beşeri Bilimler** adlı eser ise önsöz, Karl Marx'ın hayatını tarihsel olarak kısaca belirten bir bibliyografya ve altı bölümden oluşmaktadır. "Önsöz"de (s. 7-10) eserin niçin yazıldığı anlatılmaktadır. Bu bağlamda eserin aslında bir kitap olarak tasarlanmadığı, Marx'ın ölümünün yüzüncü yıldönümünde (16-17 Aralık 1983) Neuchatel'de yapılan kolokyumdaki tebliğlerin birleştirilmesinden oluşturulduğu belirtilmiştir.

"Karl Marx (1818-1883)" (s. 11-14) başlığını taşıyan ve **Gerhard Seel** tarafından yazılan bölüm Marx'ın hayatını tarihsel olarak çok kısa şekilde belirten bir bibliyografya olup sonunda Marx'ın eserlerinin önemli baskıları verilmiştir. Eserin ilk kısmı olan ve **Gerhard Seel** tarafından yazılan "Karl Marx'ın Felsefesinin Özeti", (s.15-37), adlı bölüm aslında eserin önsözü olarak değerlendirilmelidir. Zira **Gerhard Seel**'de bu bölümün alt başlığını "Kısa Bir Önsöz" diye nitelemektedir. Burada Marx'ın düşüncesinin ana hatlarıyla bir özeti sunulmakta, konu "Marx'ın Felsefesi", "Marx'ın Antropolojisi", "Marx'ın Toplumsal ve Tarih Felsefesi" adlı başlıklar altında kısaca özetlenmektedir. Zaten bu bölümün kitaba eklenmesinin asıl sebebinin Marx öğretisine aşina olmayan okuyucuların tartışmaları daha iyi anlamaları için olduğu ve Marx

uzmanlarının dikkatlerini çekmeyeceği belirtilmektedir. Her ne kadar bölüm “Marx’ın Felsefesi” adını taşısa da burada onun sadece ekonomiyle ilgili görüşleri verilmiş, felsefi görüşlerine değinilmemiştir.

Jaques d’Hondt’un yazdığı “Marx’a Göre İnsan Bilgisi” (s. 39–66) adlı bölümde Marx’ın zamanının beşeri bilimlerini ve her şeyden önce ekonomi politiği eleştirerek, insanın bilgisine yeni bir temel verdiğini göstermeye çalışır. Yazar, Marx’ın beşeri bilimlerin öznesi ve nesnesi olan insanın tarihselliğini meydana koyarak, bilimin kendisinin tarihsel izafiyetini kurduğunu belirtir. Hatta yazar; “Bu izafiyet yalnızca gereklilik egemen olduğunda amaç olabilirken, Marx tarafından öngörülen özgürlüğün egemenliği belki de artık bilimsel olmayacak bambaşka bir insan bilgisi yaratacaktır.” demektedir. Kısaca Marx’ın insanı nasıl tanımladığı anlatılmaktadır. Yalnız bu bölümde (s. 58) şöyle bir cümle geçmektedir: “Bununla birlikte Hegel’in bazen, Marx’ın temel yönünü ve karakteristik terimlerini de bulacak olduğu, soyut insanın bir eleştirisini kaleme aldığı da olur. O derece ki ondan etkilendi mi etkilenmedi mi diye kendi kendimize sorabiliriz.” Burada (eğer çeviri doğruysa) her ne kadar Hegel’in düşüncesiyle Marx’ın düşüncesinin birbirine benzerliği vurgulanmak isteniyorsa da Hegel’in Marx’tan etkilenmesi gibi bir olayı tarihsel gerçeklerle çelişecek şekilde sunmak kanaatimizde doğru olmasa gerek.

Georges Cottier tarafından yazılan “Praksis Felsefesinin Önemi (Feuerbach Üzerine 11 Tez)” (s. 67–95) adlı bölümde yazar, insan bilgisini Marx’ın nasıl kavradığını aydınlatmak için “*Feuerbach Üzerine 11 Tez*” adlı notlarını ele alır. Burada yazar tezleri ele alırken her bir tez için Marx’ın farklı bir eserini referans olarak kullanır ve böylelikle okuyucuya Marx’ın gerçeğin birçok hetorejen kavramı olduğunu ve tarihsel materyalizmin yeni bir tip aşkın öznenin ortaya çıkışı olmaksızın tutarlı olmayacağını göstermeye çalışır. Buradaki aşkın öznenin kasıt proletaryadır. Yazar ayrıca Marx’ın asla ‘sosyoloji’ terimini kullanmadığını bunun yerine çok az ‘sosyal bilimler’ terimini kullandığını Comte, Spencer, Le Play, Quételet hakkında çok az şey bildiğini bunun sebebinin de bunları ciddiye almamak ve onlarla alay etmek için olduğunu belirtir (s.

149). Bu bilgiyi doğru olarak kabul edecek olursak şöyle bir soru sormamız gerekir: Kişi hakkında bir şey bilmediği veya az şey bildiği bir görüş veya kişiyle nasıl alay edebilir? Veya kişinin onlardan bahsetmemesi onların değerini düşürür mü?

Hartwig Zander'in yazdığı “Ultima Ratio (Nihai Mantık) ya da İkili İktidar, Suç Siyaseti Üzerine Marksist Söylem ve Bu Söylemin Karl Marx'ın Felsefi Eserindeki Başlangıçları” (s. 97–128) adlı bölümde, işçi hareketinin kuvvetle Ultima Ratio ve İkili İktidar adını verdiği iki görüşün karşı karşıya gelmesiyle belirlendiğini Marx'ın öğretisinde bu çifte söylemin kaynaklarını bulmaya çalışarak göstermeye çalışır.

Guido Pult'un yazdığı “Marx'ta Billurlaşmış Emek ve Sömürü” (s. 129–147) adlı bölümde yazar Marx'a özgü ekonominin merkezi bir sorununa el atar, artı-değer teorisine bağlı ürünler konusunda görünüşte aşılamayacak engellerle karşılaştığını gösterir. Bu soruna modern iktisatçılardan özellikle P. Staffa, I. Steedmann, M. Morishima tarafından önerilen çözümleri açıkladıktan sonra, güncel teori bağlamında kârların hırsızlık biçiminde nitelendirilip nitelendirilemeyeceğini sorarak cevaplandırmaya çalışır.

Eserin son bölümü olan ve **Giovanni Busino** tarafından yazılan “Marx ve Günümüz Sosyolojisi” (s.149–165) adlı kısımda ise yazar, burjuva sosyolojisi ile Marx'ın tarihsel materyalizm ve onun takipçileri arasında var olan ilişkileri çözümlemeyi amaçlar.

Eserin özellikle son üç bölümü Marx'ın görüşlerinden ziyade Marksistlerin görüşlerini içerir. Bundan dolayı bu bölümlerin Marx'ın ilgili konular hakkındaki görüşlerine çok az değindiklerini belirtmek gerekir.

Eserin içeriğini kısaca belirttikten sonra çevirinin niteliğine değinmemiz gerekir. Yabancı dillerden dilimize yapılan çevirilere baktığımızda nitelikli çevirilerin az olduğunu görürüz. Bunun sebebi yabancı dili iyi bilenlerin genellikle Türkçe'yi iyi bilmemesi, bazen de Türkçe'yi iyi bilenlerin yabancı dili iyi bilmemesidir. Bu eserdeki çeviri bozukluğu ise çevirmenimizin hem yabancı dili hem de Türkçe'yi iyi bilmemesinden kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Bu görüşümüzü destekleyecek

pek çok sebep bulunmaktadır. Birincisi eserde görülen kavram kargaşası veya diğer bir deyişle dil bütünlüğü sorunudur. Gerek bir eseri yazarken gerekse çevirirken kullanılması gereken dil, halkın kullandığı ve yerleşik olan dil olmalıdır. Çevirmenimiz ise eserde yeri geldiğinde kelimenin Arapça karşılığını yeri geldiğinde batı dilerinden aktarılan karşılığını yeri geldiğinde de öz Türkçe denilen karşılığını ve hatta bazen de kendisinin bulduğu karşılığı kullanmaktadır. Bunlara örnek vermek gerekirse; Cinsil hayat, solumsu, rapsodik, mütezayit, kategoriyel, türüm, argümentatif, değgin, saraka, altık, goşizm, eninci, devri, diferansiyel devrim konsepti, imlenmek, illegalizmler. Ayrıca neredeyse her kelimenin sonuna sel-sal ekinin konulması da eserin üslubunu bozmaktadır: insansal, düşüncese, şeysel, hayatsal, çatışmasal, asalaksal, ulamsal, yönelimsel... gibi. Ayrıca s. 59'da a posteriori'ye sonsal denirken a priori'ye öncelikli denilmektedir, bu kelimeler ya hiç çevrilmeyip olduğu gibi bırakılmalı ya da çevrilecekse birbiriyle uyumlu çevrilmelidir. Bunun yanında eserde özellikle ilk bölümlerdeki metinde ve dipnotlarda verilen bazı Almanca açıklamalar, alıntılar ve Marx'ın eserlerinin adları çevrilmemiştir. Son olarak Türkçe'ye kazandırılan bu eserin mevcut bilgilere özellikle "Marx hakkındaki bilgilere katkısı nedir?" diye soracak olursak eldeki eserlere baktığımızda burada belirtilen görüşlerin konuya önemli bir katkısının olduğunu söylemek zor görünmektedir.